

Становлення Галичини в кінці ХІХ ст. як знакового регіону в етно-культурному і цивілізаційно- геополітичному аспектах

Досліджується проблема формування «Галицького П'ємонту» наприкінці ХІХ ст. як визрівання явища глобальної трансформації всього українського суспільно-політичного і культурного простору. Подано характеристику покоління культурних діячів, які організували перші успіхи націєтворчого процесу в краї. Пояснено глибші, ментальні особливості галицького історичного поступу. Увиразнюється проблема двох «цивілізаційних еліпсів» – наддніпрянського й західноукраїнського, – які століття визначали специфіку України. Доводиться, що від Середньовіччя Західна Україна, й Галичина зокрема, формувалася під виразним впливом Середньої Європи. Зроблено аналіз головних причин і засад прискореного розвитку української Галичини, коли український національний рух зумів створити якісні форми зростання. Оцінено історичну вагу ідеологічної переорієнтації українського руху з лівих, соціал-демократичних принципів на праві, національно-демократичні принципи. Зроблено висновки про глобальне значення утворення «Галицького П'ємонту», який став фактором в масштабах всієї Середньо-Східної Європи.

Ключові слова: Культура, Галичина, Середня Європа, галицькі партії, ідеології, преса, стрілецтво.

I

Формування «галицького ядра» в українській культурі

Особливістю української історії і культури є бінарність розвитку їхніх основних векторів: західного і східного. Так історично склалося, що український етнос, а потім і нація, були розділені невидимою

лінією ментальних, духовно-релігійних, соціальних і культурних відмінностей, які формувалися й нагромаджувалися протягом століть і отримали згодом два відмінні цивілізаційні тяжіння. Епіцентром східного розростання українського протоетносу, ще від перших століть н.е., було Середнє Подніпров'я, а епіцентром західного век-

Собор Св. Юра у XVIII ст.
Літографія.

Jarmark
POD
ŚWIĘTYM JERZYŃM
WE LWOWIE

Jahrmarkt
BEI
ST. GEORG
IN LEMBERG

тору – зона Північно-Східних Карпат. Саме у цих двох географічних просторах сформувалися, очевидно, й етнічні ознаки українства як синтезу нових, що накочувалися, етнічних хвиль слов'ян, які поступово асимілювали етнічні масиви ірано-скіфів у Подніпров'ї і венето-кельтів у Карпатському регіоні. Ці основи ще в доісторичні часи визначили психо-антропологічні особливості двох частин України. Відтак у них завжди відчувалися інакші емоційні хвилі соціального розвитку, відмінні образно-стильові тенденції у мистецтві, своєрідні типи мислення й поведінки. Фі-

лософ Микола Шлемкевич визначив їх як «емоційно-бароковий» у наддніпрянців і «раціонально-готичний» у галичан. Архетипами постатями їх були, відповідно, Богдан Хмельницький і Петро Сагайдачний, Тарас Шевченко й Іван Франко [22, с. 30-62]. У діяльності цих визначних українців увиразнилися ментальні якості двох великих частин України: посилена емоційність, ірраціональність, значна хаотичність природи й романтичне візонерство у Хмельницького та Шевченка і прагматичність, раціональність, вираженість поведінки й загальна продуманість суспіль-

ної та культурної праці у П. Сагайдачного-Конашевича й І. Франка.

Особливістю макрорегіону Західної України, який простягається географічно від долини ріки Прип'ять на півночі й до верхів'їв рік Тиса й Прут на півдні, від Сяну на заході й до Збруча та Горині на сході, є «надламаність» його протетнічної основи, основи, яка насправді в минулому була набагато більшою і сягала значно далі на захід (Надсяння, Лемківщина), на північний захід (Холмщина, Підляшшя), на південний захід (Пряшівщина в Словаччині, Південна Буковина, Мараморощина в нинішній Румунії). Однак так історично склалося, що ці великі, на сотні кілометрів квадратних, етнічні українські землі були втрачені. Таким чином, велетенська заглибина українського етносу в простір Середньої Європи, яка в цивілізаційно-ментальному плані великою мірою сформувала українську душу, зникла. Її присутність нині виявляється в українській національній свідомості й культурі лише фрагментарно, у вигляді ірраціональних імпульсів, які йдуть від наших давніх культурних традицій.

Отже, простір Західної України включає в себе чотири політико-культурні регіони: Волинь, Галичину, Буковину й Закарпаття (Підкарпаття). Через відомі історичні обставини кожен з цих регіонів відіграв більшу чи меншу роль в ідейно-культурній та цивілізаційній розбудові України. Наприклад, у XIV – XVII ст. визначною була

роль Волині, яка згодом, у 2-й пол. XVIII – XIX ст., об'єктивно занепала, перетворившись у «глухий закуток» спочатку Речі Посполитої, а потім Російської імперії. Трагічною була історична доля Закарпаття через тисячолітню угорську домінанту, яке змогло пробудитися до динамічного національного життя лише у 1930-і рр. На кінець XIX ст. склалося так, що лише в Галичині виникли й були ефективно зміцнені основні складові національно-культурного активізму, що перетворило цей край на лідера західноукраїнського макрорегіону: тут сформувалася доволі чисельна нова національна еліта (патріотична світська інтелігенція), розвинулася місія національної церкви (Української Греко-Католицької Церкви), визрів великий урбаністичний центр (Львів), який став головною передумовою для модернізаційних процесів в українському суспільстві; тут виникли політичні й культурні організації і структури (різноманітна й жвава преса, «Просвіта», Наукове товариство ім. Шевченка, «Рідна школа», масові політичні партії, фінансово-господарські організації, стрілецький рух, молодіжні організації «Сокіл», «Пласт», «Луг» та ін.), які сумарно забезпечили динамічні процеси з формування модерної української нації і її культури. Тому поступово в останній чверті XIX ст. Галичина стає *своєрідним духовно-суспільним ядром* для цілої Західної України аж до 1945 року, до часу нової катастрофи в українському національному бутті.

Іван Франко так осмислив цей процес народження нової вітальності в українстві у своїй знаменитій студії «З остатніх десятиліть XIX в.»: «Історія не знає скоків, не дає нікому дарунків. Кожний крок у ній – то результат важкої праці, жертв і змагань. Навіть те, що посторонні можуть вважати застоєм або регресом, також результат боротьби й певного зрівноваження сил. Коли наша нація перебула сю важку добу і піднялася з тодішнього пригноблення; коли ті великі прірви, які тоді розтворилися серед нашої нації – між простим народом і інтелігенцією, з одного, між Україною і Галичиною, з другого боку, – таки не пожерли нашої сили і зачали хоч потрохи промощуватися і вирівнюватися, то й се не дісталось нам задармо. В остатнім двадцятилітті XIX віку на підмогу, а почасти на зміну давнішим діячам, вийшла нова генерація робітників і вкинула в ту прірву велику працю, велику силу горячого запалу і твердої віри в будучину нашої нації. Ся генерація звіяла бурю в нашім національнім житті та рівночасно прочистила повітря, проложила не в однім напрямі нові стежки. Вона розбудила пристрасті там, де вперед була байдужість і рутина, оживила пульс народного життя. Се був той запас свіжих сил, який віднайшла в собі наша нація в хвилі тяжкого пригноблення. Я називаю ту генерацію, тих людей, що своєю працею збудувати той замітний ступінь, який визначається у нас між роком 1880 і 1900,

молодою Україною» [19, с.476]. Хоча І.Франко говорив тут про загальний національний рух, все ж він акцентував на галицькому процесі, оскільки саме в Галичині були створені основні організаційні форми культурного піднесення, які забезпечили для всієї України успішні кроки до модернізації її суспільства, до державництва у 1-й половині XX ст.

Далі серед галичан він виділив як подвижників імена таких діячів: Володимира Навроцького, о. Степана Качалу, Юліана Романчука, Івана Белея, Василя Левицького (Лукича), Михайла Павлика, Остапа Терлецького, Євгена Желехівського, о. Омеляна Огоновського, Василя Щурата, Осипа Маковея, Михайла Яцківа, Василя Стефаніка, Марка Черемшину, Григорія Цеглинського, Андрія Чайковського, Тимофія Бордуляка, Богдана Лепкого, Леся Мартовича, В'ячеслава Будзиновського, Антона Крушельницького. Саме це покоління принесло в національний рух сумлінність праці, інтелектуальну вигостреність, наукову систематичність, моральну наполегливість і бойовитість, широту культурних візій, мистецьку витонченість і смак у літературній творчості, громадянську дисциплінованість і політичну наступальність. Саме з цим поколінням, в епіцентрі якого перебувала колосальна постать самого І.Франка, був пов'язаний перехід від глухої оборони, в якій стагнував український рух в Галичині впродовж 1810 – 1870-х

Я.Яворський. Жовква (XIX ст.)

років, до щоденної наступальності супроти поляків і творчого урізноманітнення та вдосконалення в культурі, чим він зажив від 1880-х років.

Головними трибунами й помостами цього суспільно-культурного переходу й трансформації галичан в ядро модерної української нації спочатку, в останній чверті XIX ст., були газети «Батьківщина» і «Діло», журнали «Світ», «Зоря», «Народ», «Життя і слово» та епохальний «Літературно-науковий вістник». І. Франко зафіксував на початку XX ст. масовість галицький пресових видань, коли в середньому популярні газети сягали 5 тис. екземплярів, а «Літературно-науковий вістник» від 8-и до 10-ти тисяч [19, с. 522]. Він малював ось таку картину культурного поступу: «Заснована у 1898 р. Русько-українська видавнича спілка опублікувала досі 40 томів белетристики,

переважно оригінальної, розпочала видання повного перекладу Шекспіра з поясненнями, публікує серію наукових праць і дрібніших брошур, доступних для широкого загалу, і, незважаючи на значну кількість тих публікацій, знаходить можливість вести діло без страху перед стагнацією. Український письменник при таких обставинах може мати надію, що аби тільки його твори мали дійсну вартість, то певно будуть опубліковані і здобудуть йому в недалекій будучині, а почасти й тепер, крім признання, ще й деякий матеріальний дохід. Стежка для молодих сил протерта, конкуренція улегшена» [19, с. 522].

У період з 1900-го до 1914-го року український рух в Галичині тільки зміцнився: розвинулися політичні партії, серед яких задомінувала Національно-демократична партія, яка мала чітку національну програму й розгалужену мережу

впливів; щораз різноманітнішою і впливовішою ставала українська галицька преса, серед якої виділялися такі якісні видання, як нові часописи «Будучність», «Неділя», «Руслан»; сформувалася яскрава літературна течія українського модернізму (творчість В. Стефаніка, М. Черемшини, В. Щурата, М. Яцківа, П. Карманського, В. Пачовського, С. Чарнецького, Б. Лепкого). Кожен рік у цей період приносив якісь успіхи й український рух ставав щораз масовішим і бойовитішим. Апогеєм цього процесу можна вважати виникнення стрілецької ідеології, яка включала в себе не тільки мілітарну складову, а й *культурологічну програму осмислення середньоевропейських цивілізаційних основ Галичини, творення урбаністичної свідомості нового українства, виховання переможницької і здобувальної вітальності серед молоді*. Головною трибуною цієї ідеології став у 1913–1917 роках львівський журнал «Шляхи» (редакторами у різний час були Ростислав Заклинський, Юліан Охримович, Микола Голубець, Федь Федорців).

Об'єктивно подібних процесів не було у цей час ні в Закарпатті, ні на Волині, які перебували у домодерному, патріархально-рустичальному стані етнічного розвитку, лише Буковина наполегливо наздоганяла Галичину, в т.ч. завдяки надзвичайно ефективній діяльності галичан, які переселилися були на певний час до Чернівців і відіграли там визначну роль як

культурники й організатори національної справи: Костя Горбалья, Степана Смаль-Стоцького, Осипа Маковея, Мирона Кордуби, Зенона Кузелі та ін.

Революційні процеси 1914 – 1920 років відчутно трансформували українське буття і багато що змінили в суспільно-культурному становищі західноукраїнських регіонів. Галичина в міжвоєнний період (1920–1939 рр.) зберігала лідерство, навіть більше: галицький літературний процес у 1930-і роки виявився провідним у всеукраїнському масштабі, коли через большевицький антиукраїнський терор занепали недавні два великі літературні центри – Харків і Київ, – саме Львів перетворився на нову «літературну столицю» України. Про це засвідчили яскраві імена галицьких літераторів: Осипа Туряньського, Катрі Гриневиц, Юліана Опільського, Григора Лужницького, Василя Софроніва-Левицького, Василя Бобинського, Олесья Бабія, Богдана Кравціва, Святослава Гординського, Ірини Вільде, Івана Керницького, Вадима Лесича (Кіршака), Дарії Віконської, Марії Струтинської, Богдана Нижанківського; співучасниками галицького літпроцесу (тобто активно друкувалися в галицькій пресі) були такі значущі письменники еміграції, як Євген Маланюк, Юрій Липа, Галина Журба, Наталена Королева, Юрій Косач, Олена Теліга, Улас Самчук, Олег Ольжич. Тут сформувалися надзвичайно фахові й продуктивні літературні критики: Ми-

хайло Рудницький, Остап Грицай, Гавриїл Костельник, Микола Гнатишак, Теофіль Коструба, Дмитро Козій, Лука Луців, які великою мірою змінили інтелектуально-ціннісний ландшафт української літератури. У Львові виходили оригінальні й впливові літературні журнали: «Літературно-науковий вістник», «Світ», «Поступ», «Дзвони», «Назустріч», «Нова хата», «Дажбог», «Обрії», «Напередодні» та ін., вони забезпечували ви-

сокий рівень та інтенсивність різноманітних наукових та літературно-критичних публікацій, жваві літературні дискусії в пресі та в культурному просторі.

Вільний літературний процес в Галичині був зупинений советської окупацією 1939 року. Це, правда, тривало недовго, бо вже у 1942 році в нових історичних умовах німецької окупації тут відновилося відносно вільне літературне життя. Нова влада мало втручалася в культуру, вважаючи, що їй досить політичного панування. Про це доволі повно написано у відомих книгах Остап Тарнавського [17] та Миколи Ільницького [9]. Вони пояснюють, що літературне життя в

Галичині було доволі активним і цікавим навіть в умовах війни. У 1942 р. організувалася нова Спілка українських письменників (СУП) на чолі з Василем Пачовським, до якої увійшли десятки авторів. Тут здійснювалися оригінальну книжкові видання, тривало театральне й мистецьке життя, розвивалася висока літературна критика, насамперед на сторінках таких якісних часописів, як краківські видання «Наші дні» та «Ілюстровані вісті». Тому можна продовжити тривалість цілісної, вільної й продуктивної західноукраїнської літератури й культури до 1945 року – миті, коли остаточно, з повторною тотальною і надзвичайно руйнів-

ною советської окупацією Галичини, розвіялися сподівання на нормальне національне життя українства, коли надовго українська література опинилася під пресом російського тоталітаризму.

II

Проблема цивілізаційної самобутності Галичини

Витворення культурної самобутності Галичини розпочалося після 1772 р., коли внаслідок першого поділу Речі Посполитої всі галицькі терени і Південна Волинь, а в 1775 р. і Буковина, перейшли під владу Австрійської імперії (Закарпаття перебувало там ще від початку XVIII ст.). Саме австрійський цивілізаційний вплив спричинив кардинальні зміни в суспільно-політичному, культурному, конфесійному, інтелектуальному бутті західного українства, і найбільше галичан, відчутно змінивши їхню ментальність. Якісна машина австрійської державної бюрократії, просвітницькі ідеї, церковні реформи, налагодження системи освіти, в т. ч. університетської (створення у Відні з наказу королеви Марії-Терезії Генеральної греко-католицької духовної семінарії, т. зв. Барбареуму, у 1774 р., де згодом отримали якісну освіту тисячі галицьких священників, відкриття Львівського університету у 1784 р.), передові для свого часу реформи соціальні, політичні, правові, аграрні тощо – усе це вперше настільки всеохопно й глибоко виводило велику части-

ну українського народу із візантійського цивілізаційного кола і вводило його у світ Середньої Європи, що поступово народжувалася *нова галицька ментальність, побудована на цьому середньоевропейському ґрунті*. Відтепер перед галичанами поставали моделі інтенсивного розвитку середньоевропейських народів (чехів, словаків, хорватів, сербів, угорців, румунів) під переможним тиском Західної Європи, вони відкривали могутню, тоді в багатьох аспектах передову в Європі, німецьку культуру, яка розворушувала в галицькому мисленні широкі обрії сподівань та уявлень.

Щоб пояснити, яким важливим і рятівним був для Галичини перехід під австрійське управління, наведемо оцінку знаного історика попереднього, польського, періоду галицької історії: «Стан, в якому отримала Галичину австрійська бюрократія в 1772 р., підводить підсумки польського управління, польської культурної роботи в цьому краї. Австрія отримала край страшенно бідним і відсталим. Торгівля й ремесла були в занепаді; міста заповнювали напівголодні євреї; селянство було забите, придушене, розорене; тубільний елемент представляло напів грамотне духовенство, польський – свавільна, малокультурна шляхта. Століття подальшого панування поляків у краї увінчалось тим станом, у якому бачимо Східну Галичину тепер. Край найзапущеніший, найбідніший, найтемніший в усій Західній Європі; край без торгівлі, без

промисловості, цілком пасивний у своєму балансі; край, де голодний тиф є звичайнісіньким і постійним гостем; край, у якому денний заробіток дорослого робітника коливається між 15 і 20 крейцарів (12-15 копійок) ...край, який за кількістю неписьменних є справжньою чорною плямою на карті Європи; край, прославлений сваволею своєї адміністрації й нечуваними «розбоями» підчас виборів, здійснених вправною рукою тієї ж адміністрації – одним словом, ославлений край злиднів, епідемій і безправності...» [6, с. 489]. Як відомо, поняття «галицька бідність» стало в польській свідомості й історичній науці крилатим, воно означало ту прірву, в якій опинилася Галичина на початок ХІХ ст.

Глибші причини галицької цивілізаційної самотності були закорінені в середньовічних історичних, релігійних та культурних традиціях краю, коли він творив собою ядро Галицького князівства. І це більше інтуїтивно, аніж свідомо, відчули самі галичани. Тому першими кроками тих небагатьох освічених галицьких священників самого кінця ХVІІІ ст. були спроби налагодження системного вивчення тієї церковнослов'янської за мовою писемної традиції і культури, які ще зберігалися в «духовних закамарках» краю – в монастирях Унійної Церкви. Починається робота з републікації стародруків і писемних джерел, чим займається заснований австрійською владою у 1788 р. Ставропігійський інсти-

тут, який постав на основі Львівського Успенського (Ставропігійського) братства, на той час занепалого. Саме в ньому гуртуються перші галицькі свідомі інтелектуали, які розгортають джерелознавчу працю і цим витворюють основи для нової національної ідеології, ідеології, яка має глибокі історичні корені – в Середньовіччі. Через посередню місію Барбареуму до галицьких русинів приходять ідеї слов'янського відродження, які ще чіткіше поставили перед ними *ідею нації й національної культури*. Відтак, поки що кволо, галичани починають усвідомлювати, що їхньою місією є створення в просторі українського етносу нового ідейного й цивілізаційного ядра. У них формується відчуття *провідництва, відповідальності* за долю всієї нації, оскільки вони розуміють, що решта українських земель перебуває в несприятливих суспільно-культурних умовах, не має власної інтелекції, що в них не відбуваються націєтворчі процеси.

Хоча тоді програма національно-культурного піднесення серед галичан є вельми туманною, несміливою, провінційною, але реально вони кладуть перші «камелі» в підмурівок української науки: відкриття у Львові 1787 р. австрійською владою *Studium Ruthenum* (офіційна назва: Провізоричний науковий інститут в руській мові), який проіснував до 1809 р., створює умови для становлення свідомої інтелекції серед священства і розвитку церковно-теологічної

LWÓW. Kościół św. Elżbiety.
LEMBERG. St. Elisabeth-Kirche.

Львів. Поч. XX ст.
Костел Св. Ельжбети

літератури староруською мовою. У 1791 р. о. Модест Гриневецький (1756 – 1823), викладач *Studium Ruthenum* і потім ректор Львівського університету, пише свою «Догматику» цією мовою й відкриває простір до ідейно-естетичного виокремлення русинської/української лінії серед польського культурного моря.

Відтоді в Україні увиразнюється існування двох визначальних енергетичних цивілізаційних центрів: *наддніпрянського* та *галиць-*

кого. Якщо в першому ідейною домінантою є відродження козацької традиції і її носіями стають нащадки козацької старшин (докладніше див. про це в книзі Сергія Плохія [16]), то в Галичині цією домінантою стає ідея про відродження традиції Галицького князівства як першої української держави. Наслідком цього стає стратегічна перевага галицького проєкту національного відродження в тому сенсі, що він апелював передусім до ідеї державності, а не тільки до культурно-етнографічної автономії, як це було на Наддніпрянщині. Хоча носії української ідейної ідентичності в Наддніпрянщині вирізнялися своїм шляхетним походженням, кращою освітою, яскравішою на-

ціональною свідомістю (див. про це в книзі Олександра Оглоблина «Люди старої України [14]), проте вони фатально були перейняті ментальним комплексом малоросійства, тобто психологічної та духово-культурної прив'язаності до єдиного православного світу, який тоді творила собою Російська імперія. Відтак в свідомості наддніпрянських культурників та ідеологів первинного українського націоналізму міцно засіла ідея автономії України як нібито органічної ча-

стини російського православного світу (про ідеологію малоросійства див. докладніше у книжці Зенона Когута «Коріння ідентичності» [10]). Ця малоросійська свідомість постійно послаблювала український рух, відводила від нього сотні й тисячі потенційних талантів, плекала візію про спільну культуру східнослов'янських народів і єдність православного світу. Натомість в Галичині, хоча й на значно гіршій суспільній основі, в якій не було власної аристократії, відчувалася велика соціальна бідність, ідеологія національного відродження могла утверджуватися як державницька й була пройнята духом національної окремішності.

Відповідно до викладеного, сьогодні вартує переглянути наше розуміння джерел національного відродження й змінити однобічне акцентування на цілковитій перевазі наддніпрянського центру в націєтворчих процесах. Тут треба усвідомити й інше: існування цивілізаційних паралелей в українській національній свідомості, починаючи від цієї пори. Адже саме від кінця XVIII в Україні постійно відчувається щораз інтенсивніше *переплетення* східних (візантійських) та західних (середньоевропейських) цивілізаційних впливів. До свого великого поєднання йдуть два одночасні культуротворчі процеси: *національного виокремлення із всеросійської етноцивілізаційної товщі на Наддніпрянщині й увиразнення національної ідентичності через*

засвоєння середньоевропейських культурних моделей на Галичині. Відтак культурософське, естетичне та історико-літературне осмислення та з'ясування теоретичних основ ідейно-естетичних концептів «Сходу» і «Заходу» в українській національній свідомості є до сьогодні відкритою проблемою нашої науки. Україна від давнини опинилася на перетині цивілізаційних впливів і два ядра українства – Наддніпрянщина й Галичина – відіграли в цьому визначну роль.

Тут треба коротко пояснити головні засади й напрямки міжцивілізаційного діалогу в Україні, який започаткувався ще в ранньому Середньовіччі, принаймні від XII ст. Традиційно Україну і її культуру в історіософських, культурологічних працях визначають як *межові*, такі, що ніби розходяться на просхідні та прозахідні внутрішні суспільно-ментальні та культурно-мистецькі тенденції. І це, справді, так. Від початку своєї історії, раннє Середньовіччя, Україна зазнавала потужних впливів Сходу і Заходу у традиційних поняттях, тобто з боку орієнтальних цивілізацій іраномовних кочівників (скіфів і сарматів), арабського світу (через Кавказ), тюркської цивілізації (Хозарія, половці, Золота орда). Водночас в Україну накочувалися хвилі окцидентальних впливів: вага римського світу, прояви давньої кельтської культури, яка великою мірою формувала слов'янство, потім впливи готів і скандинавів-варягів, роль

генуезьких колоній в Причорномор'ї тощо. Це зіткнення на наших теренах Орієнту й Окциденту призвело до витворення складної, контрверсійної психології українства, яке ментально й духовно все-таки не визріло у певну *міцну цілісність*, щоб виражати собою яскраву національну індивідуальність. Українська людина є занадто роздвоєною, розвіяною у своєму етнічному просторі, «бароковою» (Євген Маланюк), що, на думку того ж Маланюка, спричиняє її слабку державотворчу інтенціональність. По-орієнтальному українець схильний *замикатися* від Історії, творити свою *інтимну візію* самоствердження, надіятися на виживання через *анархію, постійну втечу від відповідальності*. Це отримало своє вираження і в загальному хаосі князівських міжусобиць пізнього періоду Русі-України, і в стихійності козацького руху з його славною отаманщиною, і в загальній слабкості громадянської свідомості та організованості українства в нову добу, в час творення УНР і ЗУНР.

Архетипною постаттю такої історичної поведінки є Григорій Сковорода (думка Юрія Липи, ескізно висловлена в його есе з книги «Бій за українську літературу», 1935 р. [11]). Не випадково ж цьому загалом не дуже яскравому авторові в українській свідомості й культурі присвячено стільки місця: це вияв підсвідомого вшанування того, що сидить в глибинах української душі – *морального ідеалу втечі від*

світу, самозамикання в приватно-му, заглиблення в мрійництво, ілюзію та політичну пасивність.

Українській натурі фатально бракує головних принципів західної цивілізації: *індивідуалізму, ієрархічності, ідеалізму, громадянського динамізму*. На політичному рівні це виявляється в розбалансованості українського соціуму, відсутності завойовницького інстинкту, соціальної дисципліни тощо. Західні «фавстівський дух» і «полум'яна готика» (поняття німецького культуролога Освальда Шпенглера), які прокинулися в Європі десь бізько 1000-го року й визначили героїчний настрій західної цивілізації і культури на багато віків, все-таки пройняли значною мірою Середню Європу, тобто простір між Альпами і Чорним морем, між Балтикою і Балканами. Вже в XI–XII ст. передусім через Галицьке князівство і його геополітичні контакти, в Україну починають проникати середньоевропейські віяння, зокрема приходять багато католицьких місіонерів. Як спостеріг Михайло Возняк, у Русі-Україні загалом немає настороженості та підозрливості до католицтва в XII ст., тобто відразу після розколу в Церкві [4, с. 88-92]. З кожним наступним століттям такі прозахідні настрої лише наростають.

Нагадаємо, що в добу високого Середньовіччя відбувається становлення західної цивілізації, ментальності і культури. Тож новий західноєвропейець, духовною

столицею якого залишається старий Рим, формується як людина раціоналістична, вільна, підприємлива, героїчна, лицарська, з шляхетською етикою, великою мірою аскетична, із широким візіонерством, екстравертна, яка постійно намагається перетворити, вдосконалити зовнішній світ. Звідси – розвиток західного мореплавства, захоплено динамічного мистецтва готики, суворий і методичний розвиток католицької теології, мережі університетів, які породжують велику шану до знань і книг, готують нові інтелектуальні еліти, що невдовзі здійснять дива Ренесансу, приготують вибух точних і природничих наук, особливо від XVII ст. Від 1500 року з кожним століттям перевага Західної цивілізації над всім Орієнтом стає щораз очевиднішою.

Від IX ст., коли Україна-Русь вийшла на світову історичну арену, її першим «Сходом» стала Візантія з усіма її цивілізаційними та культурними ознаками. Падіння Русі-України в 1240 р. через навалу монголів і подальший перехід більшої частини українських земель під владу Литви зупинив це домінування візантійства. Саме Велике князівство Литовське стало тим колосальним важелем цивілізаційного значення, який повертає Україну обличчям до Окциденту, передусім до Середньої Європи. Тоді в українській культурний простір приходять віяння Ренесансу, університетська освіта, впливи католицтва. Найбільше це

відчувається в Галичині, яка від кінця XIV ст. перебуває в складі Польського королівства, де в XVI ст. народжується перша українська латиномовна художня література, яка розвиває індивідуалізм у протонаціональній свідомості. Це кладе відчутний відбиток на галицьку ментальність.

Від XV ст., після падіння Константинополя у 1453 р. під навалю турків, Московське царство почало вперто й упевнено перебирати на себе історичну роль Візантійської імперії. Тут значною мірою акумулювалися писемні традиції православ'я, почала міцніти Церква духовна основа московської протонації. Так, Московія стала для України і української культури тим «другим Сходом», з яким їй довелося вести довгий і періодами дуже драматичний діалог. У XVI ст. внаслідок Люблінської унії та створення об'єднаної Речі Посполитої Волинь, Поділля та Київщина перейшли в пряме підпорядкування Польській короні. Це викликало національне обурення і піднесення в українстві. Як ідейну альтернативу до польського католицтва лідери українського церковного руху – Стефан Зизаній, Юрій Рогатинець, Єлисей Плетенецький, Ісая Копинський, Захарія Копистенський, Йов Борецький, Петро Могила – виставляють *ортодоксальне православ'я*. Так, в запалі міжетнічної боротьби вони мимоволі знову обертають Україну обличчям до Орієнту, до тієї «Візантії», яку нібито вже пододало нове українство,

Русинська людність Австро-Угорщини.
Карта. Берлін. 1882 р.

перейняте ренесансними спорадичними настроями в добу Великого князівства Литовського. Ця ортодоксально-православна еліта посилено працює над пізнанням своїх духовних глибин, візантійської богословської мудрості та писемності. В Україні з'являється певний культ грецької мови, грецьких словесних образів та літературних особливостей. Відтак зароджується ідея єдності православного світу як якоїсь альтернативи латинському Окцидентові.

Водночас з'являється ідея Берестейської Унії 1596 р. як спроба примирити два ворожі табори в то-

дішньому українстві: прозахідний і ортодоксально-православний. Це була форма глобального компромісу, який би міг гармонізувати український світ. Однак емоції взяли верх і буря нетерпимості заволоділа українським суспільством: український люд в більшості відкинув цю ідею як нібито «зраду» православної традиції. Відтак Хмельниччина з її надзвичайним динамізмом та воїнським завзяттям руйнує українську стабільність на десятиліття. Настає довгий період хаосу й загальної невизначеності, який максимально драматизує козацьке отаманство як вияв дав-

ньої натури українського анархізму. Символами цієї отаманщини стають ганебні постаті гетьманів Брюховецького і Многогрішного, Тетері й Суховія, Самойловича і Скоропадського.

Проте в цей час, XVI – XVII ст., Україна кардинально й назавжди змінюється: у її суспільній товщі зароджується відчуття й візія якісно іншого громадянського та культурного життя, візія унікальності цивілізації і ментальності Середньої Європи як специфічного геокультурного континууму. Символами цього устремління української еліти стають імена Юрія Немирича та Івана Виговського, Івана Богуна та Петра Дорошенка, Івана Мазепи й Пилипа Орлика. Тому боротьба за Україну, проти цих визначних постатей і їхніх ідейних заповідей, для Московії, яка приходить сюди відразу по Хмельниччині, стає такою тяжкою, кривавою і драматичною, з постійними відступами, втратами і катастрофами. Занурившись у стихію візантійсько-східного православ'я, український народ все-таки в глибині своїй змінився, поволі стаючи середньоевропейським народом (через потужні культурні впливи польського світу) і він довго опирався наступові типово східної деспотії, якою була тоді Московія.

У XVIII ст. тривало майже постійне занепадання і українського народу, й української культури, яка ставала щораз більше провінційною та невиразною. Паралельно тривало протистояння між впли-

вами польської та по-новому оздбленої московської культур на теренах України. Від першої чверті XVIII ст. Польська держава занепадала, наближаючись до трагічних для неї поділів Речі Посполитої у 1772 р. Тож заволодіння Росією всім Правобережжям України, Поділлям і Волиню означало повну перевагу нового візантійства в Україні. Розпочався повсюдний і брутальний процес нищення всього католицького, уніатського, західного на її теренах. Цей процес завершився у 1839 р., коли Унійна Церква була заборонена цілковито в межах Російської імперії, а культурні впливи поляків знищені докорінно через ліквідацію мережі польських навчальних закладів. Єдиним українським етнічним простором (якщо не брати до уваги Закарпаття, яке перебувало в плачевному стані суспільно-культурної стагнації), в якому зберігалися західні культурні впливи й навіть починали своє нове розростання, була Галичина. Від неї відтепер почала залежати доля всієї України.

III Галицький культурний і націєтворчий спурт на межі XIX – XX століть

Приблизно від 1895 року, який можна вважати роком переломним в Галичині в кількох вимірах, в галицькому суспільстві починаються якісні трансформації, які виводять цей регіон на рівень правдивого «П'ємонту» для Украї-

ни, перетворюють його на продуктивне інтелектуально-культурне середовище народження нових ідей, які великою мірою сьогодні залишаються до кінця непізнаними, непротракованим й ефективно незасвоєними. Назвемо головні фактори цієї глибинної трансформації краю. Передусім на середину 1890-х рр. припадає момент цілковитої переваги й перемоги національно-демократичної ідеї в політичній сфері Галичини, яку виражав табір галицьких народовців. У попередню добу, 1850 – 1880-і рр., в краю домінували спочатку москвофіли, які провадили політику національної нівеляції та ідейної дезорієнтації українства, культурної ретроградності та реакції, і цим заводили галицьке суспільство в глухий кут провінційності та відсталості. Потім, від кінця 1870-х рр., ідейним лідерами в краю стали соціалісти-радикали на чолі з Іваном Франком та Михайлом Павликом, підштовхувані інтелектуальними впливами надзвичайно творчого та активного політичного емігранта Михайла Драгоманова (1841 – 1895), який проживав у Європі. Успіхи соціалістів загрожували тим, що вони вводили надто сильні космополітичні ідейні імпульси в галицьке суспільство і це могло загально ослабити український національний табір в Галичині, завадити, власне, перетворенню краю на «Український П'ємонт». Хоча галицькі соціалісти, передусім завдяки потужному талантові Івана Франка, зробили

для галицької української культури надзвичайно багато (засвоїли та розвинули естетику літературного реалізму і натуралізму, відкрили широку програму окциденталізації національної свідомості через перекладацтво, принесли філософські ідеї позитивізму, розвинули інтелектуальну публіцистику, якісну науку, соціологію, літературну критику тощо), їхній соціальний утилітаризм, практицизм, філософський прогресизм суттєво підривали основи національного традиціоналізму та героїзму, що об'єктивно могло послабити національну ідентичність в Галичині.

Натомість від середини 1890-х років намітилася потужна тенденція до переваги національно-демократичних ідей та вартощів у галицькій свідомості, зумовлена тим, що галицькі народовці на той час продемонстрували велику політичну й громадянську наполегливість, конкретну програму національного освідомлення селянства, розгорнули ефективну культурницьку діяльність через «Просвіту», «Рідну школу» та НТШ, видавали масштабний і по-європейськи літературно-науковий журнал «Зоря» (1880 – 1897), який створив епоху в сфері культурної та громадянської консолідації українства Галичини й Наддніпрянщини (на його сторінках регулярно друкувалися всі найталановитіші автори-наддніпрянці). Тоді найбільший талант Галичини – Іван Франко – почав відверто зближуватися із народовським та-

бором (цей процес започаткувався ще у 1882 р.), а після смерті М. Драгоманова у 1895 р. перейшов до відкритої критики соціалістичних ідей (статті «До історії соціалізму», «Соціалізм і соціал-демократизм», навіть робив висновки про злочинну сутність матеріалістичного та прогресистського мислення загалом, оцінював соціалістичний рух як деструктивний та провокаторський. Сам І. Франко спочатку схилявся до поміркованої версії соціалізму, організував видання двох якісних журналів – «Народ» (1890 – 1895; головним редактором був М. Павлик) і «Життя і слово» (1894 – 1897), які свою проблематику органічно переростали в національно-демократичну платформу. Це відчутно консолідувало галицьке суспільство в національному плані. До 1895 р. вичерпала себе політика «нової ери», яку вели провідні народовці (Юліян Романчук, Олександр Барвінський, Анатоль Вахнянин та ін.) щодо поляків в аспекті порозуміння і співпраці. Виявилось, що національні пріоритети все-таки залишилися для поляків важливішими й практичнішими, аніж стратегія на досягнення «суспільної гармонії в краю» і «спільного протистояння австрійській бюрократії». Українські лідери зрозуміли, що завзята боротьба за повноцінні національні права українства в Галичині лише починається, що польське суспільство міцно тримається передусім своїх етнічних принципів і традицій, тому й укра-

їнцям треба напружувати свої зусилля й готуватися до тривалої боротьби.

На початку 1890-х рр. на сторінках газети «Буковини» розгорілася велика ідейна та культурософська дискусія між Михайлом Драгомановим, представником соціалістичного табору, його головним ідеологом, і Борисом Грінченком (Вартовим, Чайченком), молодим інтелектуальним лідером національного табору. М. Драгоманов посилав «Листи на Наддніпрянську Україну», а Б. Грінченко відповідав у «Листах із Наддніпрянської України». В епіцентрі дискусії виявилася проблема пріоритетності загальногромадянських чи національних принципів в історії і перспективі розвитку суспільства. Ця дискусія не тільки оживила насамперед галицьку інтелігенцію, а й показала серйозні прорахунки і промахи в тактиці й стратегії соціалістичного (радикального) табору, який так успішно розвивався в Галичині від 1876 р. і який, як виявилось, пропонуючи програму соціального прогресу, недостатньо мобілізував українське суспільство в національному плані. Фактично переможцем у дискусії, попри колосальну логіко-аргументаційну платформу М. Драгоманова, вийшов Б. Грінченко, який став живим прикладом новочасного національного культурного героя для молодого покоління.

Невдовзі, у 1896–1897 роках, на сторінках журналу «Життя і слово» відбулася полеміка подібного змі-

сту, хоч і не така масштабна, між Іваном Франком і Лесею Українкою [5]. І знову гостро обговорювалася проблема: чи українці передусім мають бути соціалістами, чи патріотами? Власне, ця полеміка виявила, що великий моральний та інтелектуальний провідник українського лівого руху, І.Франко, міцно стає на національні рейки і світоглядно еволюціонує вправо.

У 1890-і роки відбувається широка трансформація галицької національної еліти: поступово з лона священства, яке абсолютно домінувало як єдина культурна верства в галицькому суспільстві, виходить нова світська інтелігенція, яка очолює національний рух. У статистичних підрахунках історика Надії Мисак це виглядало так: протягом 1890 – 1914 років частка інтелігентів селянського походження зростала від 14% до 44, 5%, натомість частка священицької інтелігенції зменшилась від 36,6% до 18,3%. «Найчисельнішими фаховими групами серед української світської інтелігенції були працівники освіти (насамперед народні вчителі), правники, представники творчих професій і журналісти, службовці ... за кількістю українська світська інтелігенція в Галичині зрівнялась з духівництвом і становила 2-3 тис. осіб. Одночасно в ідеології національного руху проходило осмислення ролі інтелігенції, були сформовані вимоги до освіченого українця, який мусив працювати для рідного народу, бути суспільно активним і дбати про пробуджен-

ня національної свідомості серед ширших верств» [12, с. 336].

Про цей період становлення модерної української нації в спеціальній студії «Українська інтелігенція в Габсбурзькій імперії» Святослав Пахолків узагальнив так: «Період українського національного руху в Галичині від початку 90-х років XIX ст. і до Першої світової війни називають *ерою адвокатів*. Керівництво національним рухом перебрала на себе велика група молодих юристів. Більшість з них вже накопичили професійний досвід у судах та адвокатських практиках. Студентами всі вони були народовцями й мріяли про духовне пробудження свого народу... Їхні ідеалістичні уявлення мусили змінитися, вони усвідомили, що принести користь селянам, дбаючи лише про мову та національну культуру, неможливо. Національний рух лише тоді буде сприйнятий масами, коли займеться розв'язанням конкретних проблем» [15, с. 342]. У цьому узагальненні історик спирається на знамениті спогади одного з лідерів тодішнього галицького відродження Євгена Олесницького «Сторінки з мого життя» і на «Історію українського кооперативного руху» Іллі Витановича. До слова, саме Євген Олесницький став прототипом головного героя етапного роману Івана Франка «Перехресні стежки» (1900), в якому виведено вельми колоритний і показовий образ молодого адвоката – захисника народних інтересів – Євгена Рафаловича (Див про це в студії: [1]).

Тернопіль. Площа Я.Собеського.
Поштівка. Поч. XX ст.

С. Пахолків продовжує: «Ці юристи розробили і залишили своїм молодшим колегам та наступникам особливий етос і стиль роботи. Поєднання професійної діяльності із суспільною та політичною активністю, відчуття морального обов'язку перед своїм народом єдало їх сильніше, ніж програми і доктрини їх молодих ще політичних партій... У цій атмосфері у східногалицьких повітах з'являлися групи активістів, які гуртувалися довкола яскравих особистостей, переважно адвокатів і священників» [15, с. 344]. І тут автор називає такі імена головних подвижників: Теодор Ваньо в Сколе та Золочеві, Антін Горбачевський в Чорткові і Дрогобичі, Андрій Чайковський у Бережанах, Дем'ян Савчак у Бор-

щеві, Михайло Новаковський у Богородчанах, Теофіль Окуневський в Городенці, Кирило Трильовський у Коломиї, Володимир Охримович у Заліщиках, Іван Макух у Товмачі, Михайло Дурундяк у Борщеві.

С. Пахолків наводить такі факти про прискорений розвиток «Просвіти» у цей час: якщо у 1895 році товариство мало всього 10 філій, то у 1914 – вже 77; у 1895 році було 233 читальні, а в 1914 році – 2944; відповідно, членів «Просвіти» було 49,9 тис. проти 233,4 тис.; бібліотек 843 проти 2664; Народних домів 34 проти 584; сільських крамниць при читальнях 300 проти 540; позичкових кас 180 проти 257 [15, с. 351]. Зрозуміло, це інтенсифікувало процеси зростання якості і чисельності української інтеліген-

ції в краю і зробило національний рух масовим та повсюдним.

Від кінця 1890-х рр. українство Галичини здобуло кілька ключових перемог в сфері освіти: крім Львівської Академічної гімназії з українською мовою навчання українськомовні гімназії з'явилися в Перемишлі, Коломиї, Тернополі, Станіславові. Ще в кількох гімназіях навчання було змішаним – польсько-українським. Однак, за підрахунками С. Пахолківа, це не розв'язувало пролеми повноцінного українського відродження, оскільки українці в складали 42 % від всієї людності Галичини (з урахуванням т. зв. Західної Галичини, яка була переважно польською в етнічному плані), а ці українськомовні гімназії становили лише 10% в загальній системі гімназійної освіти коронного краю [15, с. 462]. Це зумовлювало напруження в краю, українство відчувало, що його права обмежуються. Тож з кожним роком зростала свідомість потреби гострішої боротьби за національні можливості.

Щодо вищої освіти, то галицькі українці поки що належали до числа найменш освічених народів Австро-Угорщини. За підрахунками того ж С. Пахолківа, серед усіх студентів Цислейтанії (Австрійської частини імперії) українці становили тільки 3%, при тому, що кількісно вони складали 13% від усього населення Цислейтанії [15, с. 467]. В основному українці навчалися у Львівському університеті та Львівській Політехніці. Потім за кількі-

стю українців ішли університети Відня, Чернівців, Кракова, Граца, Праги, Леобена [15, с. 467]. На початку ХХ ст. у Львівському університеті вже було 13 українських кафедр. Найдієвішою в академічному плані була кафедра історії, яку очолював Михайло Грушевський у 1894 – 1914 роках. Вона утвердила українську націоцентричну концепцію в історіографії, яка отримала міжнародне визнання.

У 1890-і роки відчутно змінилося матеріальне підґрунтя українського руху Галичини: задіяли страхові та економічні товариства «Дністер», «Сільський господар», «Народна торгівля». Це дало змогу розворушити господарське життя краю, піднести до рівня національної свідомості тисячі нових людей, створити основи для їхньої систематичнішої просвіти. Так, за дослідями Василя Благого, протягом 1900 – 1914 років кількість студентів-українців у Львівському університеті зросла до 27-31%, поряд із студентами-поляками, які склали 44-49% від загальної кількості, і євреями (20-28%) [3, с. 217]. У цей час відбувалися постійні змагання української молоді за українізацію Львівського університету, проти різноманітних утисків з боку польської адміністрації. Студентські протести набули масових акцій, вилилися на вулиці, про них заговорила міжнародна преса. Під час сутичок спочатку у 1907 р. українські студенти розгромили кілька університетських аудиторій і побили до смерті секретаря університе-

ту, поляка-шовініста Алоїзія Віняжа. Згодом, у 1910 р., за нез'ясованих обставин загинув український студент Адам Коцко.

У вирі цих подій стався драматичний і знаковий акт Мирослава Січинського – молодого студента, який 12 квітня 1908 р. застрелив на знак протесту проти польської шовіністичної політики в краю намісника Анджея Потоцького. Це викликало хвилю обурення в польському суспільстві, одночасно настрої піднесення прокотилися його українською частиною. Хоча цей акт не став закликком і починком ширшого підпільно-диверсійного руху, однак він стимулював молодь до переїми світогляду, до формування наступальних стратегій і дій. Ім'я М.Січинського набуло героїчного ореолу. Попри те, що він сам був помилуваний цісарем Францом-Йосифом з тією метою, аби не створити для українців сакральної жертви, Галичиною ходили народні перекази про М. Січинського і його чин, його портрети поширювалися серед учнівської і студентської молоді як нагадування про вчинок для нації. У червні 1913 р. учень львівської семінарії Петро Чорній покінчив життя самогубством через виключення із семінарії за розповсюдження портретів М. Січинського і його матері Олени. На знак відплати його товариш Ілля Джеґала застрелив польського вчителя Карла Бутковського. Це все промовляє про велике морально-емоційне напруження в краю.

Окремою лінією національного поступу була популярна преса Галичини, яка в період між 1895-им і 1914-им роками набула продуктивного розвитку. У 1896 році поряд із вже віддавна впливовим щоденним «Ділом», яке заснували галицькі народовці у 1880 р., постав щоденний часопис «Руслан», заснований Католицьким Русько-Народним Союзом на чолі з Олександром Барвінським та Анатолем Вахнянином. Ця газета мала консервативне спрямування, об'єднала провідну творчу інтелігенцію (О. Маковей, К. Студинський, В. Щурат, Я. Гординський, М. Возняк, Б. Лепкий, В. Пачовський, А. Крушельницький та ін.) і запропонувала широку культурологічну програму, помітно інтелектуалізувавши галицький публіцистичний дискурс.

Виникли якісні профільні часописи: літературно-культурологічні – «Молода Україна», «Світ», «Руська хата», «Будучність», «Неділя», «Ілюстрована Україна»; релігійні – «Нива», «Основа»; низка сатирично-гумористичних, дитячих видань, професійних – для рільників, пасічників, торгівців та фінансистів тощо. Усього між 1908-им і 1914-им роками в Галичині виходило 93 періодичні видання. Кожного року у цей період засновувалося понад 10 нових часописів. Усе це промовляло про визрівання панорамності націєтворчої діяльності галицької інтелігенції, яка вводила в активне громадянське та культурне життя все нові й нові

Львів. Пам'ятник Александрові Фредро.

соціальні верстви, нові вікові та гендерні групи (тоді почала розвиватися повноцінна жіноча преса). Загалом на межі XIX – XX ст. українська національно-демократична преса в Галичині цілковито переважила москвофільську і це поведло до повної поразки цього ренегатсько-провокаторського табору, він змалів і здеґрадував.

Важливим аспектом українського розвою початку 1900-х років стає діалог із зовнішнім світом, зокрема із німецькомовним світом, який ніби оточував Західну Україну з різних боків. Відтак галичани організували два німецькомовні видання «Ruthenische Revue» (1903–1905 роки) і «Ukrainische Rundschau» (1905–1915 роки) для інформування німецької культурної

аудиторії про Україну й українську культуру. Редактором першого часопису був видатний публіцист Роман Сембратович (1876–1906), який співпрацював із провідними німецькомовними газетами, до регулярно подавав матеріали про Україну. Він був автором кількох німецькомовних брошур, написаних гостро і з широкою проблематикою, в яких осмислювалися питання українського національного відродження і його значення для Європи. Редактором другого часопису був Володимир Кушнір (1881 – 1933) – здібний журналіст та видавець, творчість якого ще чекає на своє дослідження.

Паралельно 1895 рік став пунктом послаблення соціалістичної ідеології і практики, причиною чого був відкритий конфлікт під час виборів між українськими і польськими соціалістами, коли останні чітко почали діяти за національними принципами, а перші ще залишалися принциповими космополітами. У 1895 році помер довголітній ідейний та інтелектуальний лідер лівого табору в Україні М. Драгоманов. Послаблення цього атеїстичного, праґматичного й матеріалістичного руху, в епіцентрі якого перебувала колосальна постать І. Франка, яка саме відтепер почала послідовно переміщуватися у правий народовський табір, означало стратегічну світоглядну переорієнтацію галицького соціуму. Одна за одною виходять розгромні, концептуальні статті І. Франка, в яких він показує облуд-

ність, поверховість, штучність ліво-соціалістичних філософських і політичних теорій: «Соціалізм і соціал-демократизм» (1897), «Що таке поступ?» (1903), «До історії соціалістичного руху» (1904), «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» (1906) та ін.

На 1890-і роки припадає повторне зміцнення авторитету Греко-Католицької церкви, який у 1850 – 1880-і роки дещо підупав із причин загальної забюрократизованості її апарату, ідейної відсталості через впливи москвофільства та гострої критики Церкви з боку соціалістів. У середині 1890-х років починається процес засвоєння українською літературою настроїв і поетики європейського модернізму, тут знаковою стала поява збірки І.Франка «Зів'яле листя» (1896). В літературу впевнено приходять молоді таланти літераторів з потенціалом митців європейського рівня: В. Стефаник, М. Черемшина, М. Яцків, Б. Лепкий. У 1894 році в Галичину переїхав визначний історик Михайло Грушевський, який очолює кафедру історії у Львівському університеті, незабаром – НТШ і стає головним редактором регулярних Записок НТШ. При ньому і наукова установа, і це систематичне наукове видання перетворюються на фахові, дієві чинники національно-культурного поступу. Завдяки своїм винятковим організаторським здібностям М. Грушевський зумів створити у Львівському університеті історичну кафедру вищої кваліфікації і підготувати ціле гроно

нових визначних істориків: Омеляна Терлецького (1873–1958), Степана Томашівського (1875 – 1930), Дениса Коренця (1876 – 1946), Олега Целевича (1876 – 1958), Мирона Кордубу (1876 – 1947), Степана Рудницького (1877 – 1937), який ще став видатним географом і створив національну школу географії, Федора Голійчука (1879 – 1949), Богдана Барвінського (1880–1958), Івана Джиджору (1880–1919), Василя Герасимчука (1880–1944), Олександра Сушка (1880 – 1956), Івана-Юліана Шпитковського (1880 – 1969), Федора Срібного (1881 – 1950), Зенона Кузелі (1882 – 1952), який ще здійснив значний поступ у розвитку вітчизняної етнографії та фольклористики, Іван Кревецького (1883–1940), Меланії Бордун (1886 – 1968), Івана Крип'якевича (1886–1967) [18]. Майже всі ці науковці стали помітними постатями в Галичині, їхній доробок, також культурницький і публіцистичний, ліг в основу творення модерної свідомості галичанства. Вже до кінця XIX ст. М.Грушевський перетворив НТШ на повноцінну академію наук, яка отримала європейське визнання. Налагодив видання ґрунтовних наукових збірників (по кілька на рік), в яких продемонстрував науковий потенціал нового покоління українців.

Ід кінець 1890-х рр. в Галичині за участі визначних громадських активістів Кирила Трильовського (1864–1941) та Івана Боберського (1873–1947), Олександра Тисовського (1888–1968) починає ак-

тивно розвиватися молодіжно-парамілітарний і спортивно-пластунський рух, який формує якісно іншу нову вітальність нації у вигляді стрілецької ідеології. В галицьку культуру приходять плеяда високих інтелектуалів і творчих особистостей, до якої, окрім вже названих вище І.Франком (В. Навроцького, С. Качалу, Ю. Романчука, І. Белея, В. Левицького (Лукича), М. Павлика, О. Терлецького, Є. Желехівського, О. Огоновського, В. Щурата, О. Маковея, М. Яцківа, В. Стефаника, М. Черемшину, Г. Цеглинського, А. Чайковського, Т. Бордуляка, Б. Лепкого, Л. Мартовича, В. Будзинського, А. Крушельницького), треба зачислити ще такі імена: політичні діячі й публіцисти Кость Левицький (1859–1941), Євген Олесницький (1860–1917), Євген Левицький (1870–1925), Володимир Охримович (1870 – 1931), Лонгін Цегельський (1875–1950), Степан Шухевич (1877 – 1945), Михайло Лозинський (1880–1937), Василь Панейко (1883 – 1956), літературознавці й культурники Олександр Колесса (1867–1945), Кирило Студинський (1868–1945), Михайло Возняк (1881–1954), Ярослав Гординський (1882–1939), Михайло Тершаковець (1883–1978), малярі Іван Труш (1869–1941) та Антін Манастирський (1878 – 1969), фольклористи й етнографи Володимир Гнатюк (1871–1926), Філарет Колесса (1872–1945), Зенон Кузеля (1882–1952), письменники, визначний літературний критик Микола Євшан (Федюшка) (1890–1919),

громадські діячі Степан Шухевич (1877–1945), Дмитро Вітовський (1887–1919), вже згадувані Кирило Трильовський та Іван Боберський, які надзвичайно впливали на молодь, а також більшість істориків із вище названої Львівської наукової школи, які створювали живий інтелектуальний фон пізнання національної минувшини й цим моделювали нову галицьку ідентичність.

1900 – 1914-й роки можемо вважати одним із найнапруженіших, найвідповідальніших періодів в історії України. Це був своєрідний спурт українського націєбудування в Галичині. Подібний спурт відбувався і на Наддніпрянщині, зумовлений першою всеросійською революцією 1905 – 1908 рр., яка відкрила простір для демократичних реформ в імперії і вільнішого розвитку українського слова. Світова війна трагічно зупинила цей стрімкий і плідний історичний процес. Гіпотетично можна спроектувати, що якби цього не сталося, не зупинявся хоч би ще 10 років успішний процес українського націєтворення, то десь у 1924 р Україна постала б кардинально іншою країною і нацією, і тоді б зовсім іншими шляхами пішла українська і східноєвропейська історія.

Сам М.Грушевський, тодішній мимовільний новий лідер українства в Галичині, так осмислював становище національно-визвольного руху: «Те, чим можемо ми потішитися на порозі нового століття, як дуже гарний розвій крас-

Львів. Пам'ятник Аґенорові Голуховському.

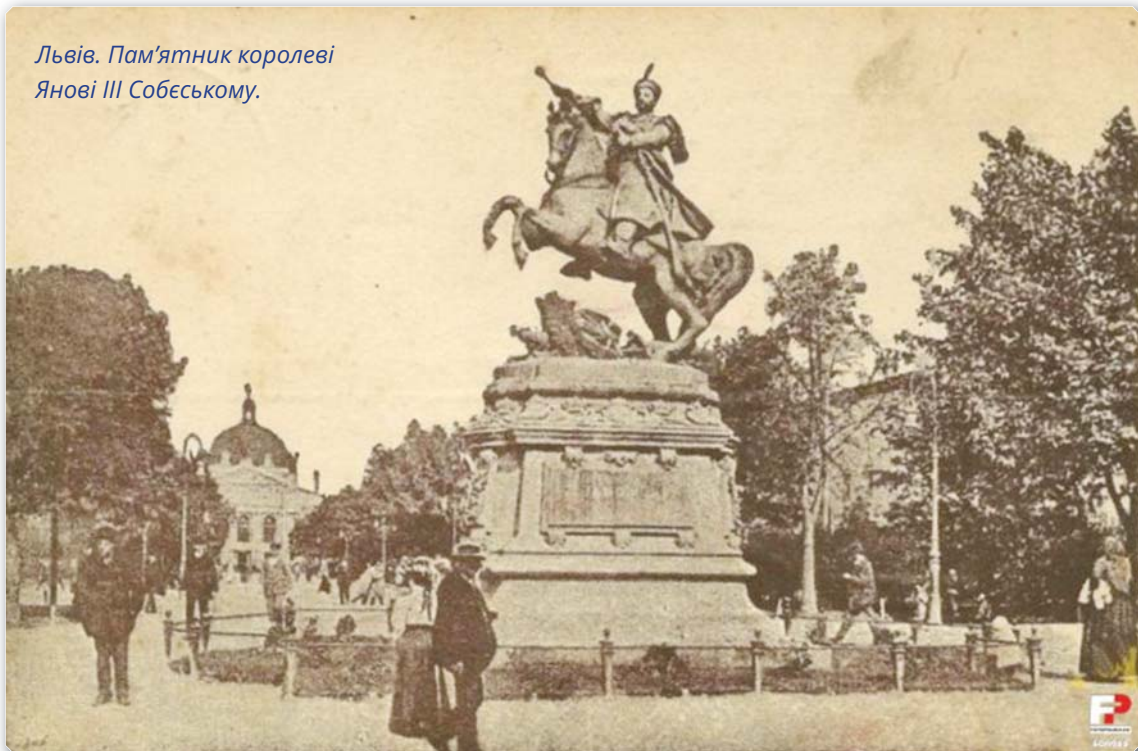

ного письменства, несогірший науковий рух, початки серйозної політичної гадки, початки серйозної роботи коло духовного й почасті економічного подвигнення народних мас, прояви політичної самостійности й активности у наших народних мас (що доперва в останніх роках дали себе серйозніше знати) – все се результати не остатніх навіть десятиліть, а остатніх років минувшого століття. В нове століття ми переходимо в початках нашої *національної* (не етнографічної тільки) свідомости, в початках нашої національної роботи – се й оправдує наші надії на се будуще століття ... Останні роки показали дуже добре, що свідомість і одушевлення ідеєю можуть дуже багато зробити навіть при найбільших перешкодах і дуже слабих силах. В

будущині ми будемо числити хіба на менші перешкоди й на більші сили, треба тільки моральної сили – ідейности і характерности, енергії витривалости.

Робота останніх літ мала не тільки чисто практичні результати – вона розв'язала фактами цілий ряд дуже важних теоретичних питань, що завертали не раз голову навіть проводирям українства. Тепер навіть не може бути вже суперечки про те, чи здатна українсько-руська мова для задоволення вищих потреб народу, чи надається вона для наукового оброблення, чи можлива повна культурна самостійність українсько-руського народу, чи не має українсько-руська література держатися границь популярної літератури, чи не передчасна річ зачинати наукову робо-

*Львів. Пам'ятник королеві
Янові III Собеському.*

ту на українській мові, чи на часі ставляти такі далекосяжні плани, як українська вища освіта й вищі наукові інституції й т. ін.

Ослаблення, застою українського руху, яка сталася в останніх десятиліттях в Росії й спинила дальший його розвій, зложила на Галичину попри свої місцеві клопоти загальнонаціональні справи. Комплікація ся занадто прикра для нашої бідної і без того всякими язвами єгипетськими обтяженої країни! Але вона дала нагоду в останніх роках випробувати моральні сили Галицької Русі: чи може вона двигати на своїх плечах, без помочі інших українських земель, національний тягар, і Галичина честью витримала сю пробу. Хоч як дорога й цінна нам участь земляків з інших частин України-Руси, але річ очевидна, що

ся участь вже есенціонального значення в розвою нашої національної роботи не має: Галичина, взагалі австрійська Русь, в найгіршім разі може стояти своїми власними силами. Отже, які б сумні гороскопи не склали песимісти про будучність інших українсько-руських земель, українсько-руська нація від національної смерти забезпечена – смерть пролетіла над нею...

...Жизненні сили, показані українсько-руським народом, в австрійській Русі спеціально, скарби творчости, здібностей, енергії, укриті в масах, виказані останніми часами, за се ручать і забезпечать українсько-руському народові повну можливість увійти в родину народів як рівному з рівними, від інших не гіршому, і своє слово серед них сказати» [7, с. 216].

Далі М. Грушевський, даючи візію гордості розбудженого українського народу, вдався до такого величного порівняння: «Вартости народу не рішає число багнетів, великість гармат і сума податків, а інші прикмети. Атенянин з часів Перикла, в полатанім гіматії, розмочуючи в публічній криниці кусник хліба, згори дивився на обліплених золотом перських сатрапів – і мав на те право» [7, с. 216].

Символічно, що це промовляв М. Грушевський у 1901 р. до мешканців міста Перемишля – давньої галицької столиці, міста, в якому на зорі ХІХ ст. запалали перші пломені відродження, найзахіднішої твердині українського духу, яка виховала і вивела в простір національної боротьби не одне покоління патріотів. Цими думками він розпочав тривалу теоретичну творчість з осмислення галицького «п'ємонтизму».

Через кілька років на сторінках «Літературно-наукового вістника» у промовистій статті «Український П'ємонт» він так продовжував своє осмислення національно-культурних досягнень галичан: «З одного боку, тут спільними зусиллями письменників місцевих і закордонних виробляється літературна українська мова як орган літературної і наукової діяльності, мова школи й публіцистики, практичного і політико-суспільного життя. Її запроваджують у школах, починаючи з нижчої до вищої – університетської, у діловодство адміністративних і судових органів. Вона стає

мовою приватного й громадського життя освічених класів, що відійшли від рідної мови... Розвивається періодична преса, популярно-наукова й публіцистична література для народу, серії підручників для шкіл вищих і нижчих. Закладаються основи літератури для самоосвіти і врешті – літератури наукової, осередком якої є товариство (Наукове товариство імені Шевченка), створене у 1870-і роки...

...Вироблялися засоби і форми економічної і культурної самодопомоги населення (каси, споживчі товариства, просвітницькі і політичні народні клуби у вигляді т.зв. сільських читалень, «січей» і т. ін.). Розроблялися методи суспільного виховання придушених віковим гнобленням народних мас, засоби політичної агітації, техніка парламентської боротьби в центральному парламенті і місцевих сеймах. Відбувається перевірка на конкретних стосунках українського життя і пристосування до них соціальних та політичних схем і програм, з'ясовуються національні потреби й запити українського народу. Диференціюється скала партій від правих, клерикально-урядових, до лівих, з різким відтінком соціальної й національної боротьби. Висуваються питання про необхідність національно-територіальної автономії... про політичну самостійність як логічний постулат національного розвитку, федеративний лад, як примирення сього постулату з існуванням ширших політичних комплексів» [8, с. 445-

446]. Як бачимо, М. Грушевський на прикладі Галичини змалював майже повну картину переходу домодерного етносу в модерну націю.

Першою ідеологічною книжкою, яка означила одночасно і зсув вправо галицького політичного мислення, і тему нового концептуального осмислення проблеми цивілізаційного становища України, а в ній Галичини, була студія «молодоукраїнця» Лонгіна Цегельського «Русь-Україна і Московщина-Росія: Історико-політична розвідка» (Львів, 1901). Сама постать Л. Цегельського є вельми цікавою і значущою. Він був послідовним правим політиком нової генерації, мав широке міжнародне бачення розвитку української проблеми, у 1900 р. випустив у власному перекладі знамениту студію німецького філософа В.Зомбарта «Соціалізм і соціальний рух у ХІХ столітті» (Львів: Бібліотека «Молодої України»; 197 с.), в якій ґрунтовно критикувалися ліві політичні й філософські погляди. Згодом він був одним з лідерів радикально самостійницького розкрила у стрілецькому русі, написав низку невеликих студій про міжнародне майбутнє України і роль в ньому Галичини, зокрема брошури «Україна і Болгарія» (1914), «Україна і Туреччина» (1915), «Україна і Румунія» (1915), які передавали програму Союзу визволення України як чільної про-державницької організації, яку підтримував Л. Цегельський; також він став редактором впливо-

вих галицьких газет «Діло», «Свобода» і «Українське слово».

Головною історіософською ідеєю книжки «Русь-Україна і Московщина-Росія» була переконлива думка, що між цими двома національними утвореннями відвічно тривала запекла боротьба, від глибин Середньовіччя, що ментально українці й росіяни є чужими народами, що між їхніми культурами триває протистояння, при цьому автор критично називав Росію «псевдокультурною» [21, с.101], очевидно, натякаючи на штучний і запозичувальний зміст і характер її культури.

Саме Л. Цегельський першим зробив категоричний висновок в оцінюванні Росії як супротивного до України цивілізаційного світу: «...Московщина спокійно розвивалась з азійської деспотії в деспотію азійсько-європейську. Іншими словами, давнє, маловпорядковане самодержавство татарського походження вона зміцнювала новим, впорядкованим, чиновницько-військовим. Дехто навіть з українців називає Петра I й Єкатеріну II «великими» за оцю їх роботу. Насправді ж, якщо вони й були «великими», то хіба що великими катами. Не завели вони в Росії справжньої культури, освіти, промислу, волі, толеранції (вирозумілості), людяности, натомість завели дику солдатчину, хабарницьке чиновництво, політичну поліцію й мордування людей як політичні інструменти самодержавця та кріпацтво як спосіб правління мужи-

Львів. Вул. Сапєги. Кін. XIX ст.

ками за допомогою «дворян». У такий спосіб вони вдсятеро зміцнили московське самодержавство й темну силу в Росії, а через те зміцнили й загарбницьку потугу Росії проти сусідів» [21, с.75].

Тож нова права політична лінія в Галичині, передусім пов'язана із Національно-демократичною партією, заснованою щойно у 1899 році, цілковито розривала з традицією покоління соціалістів та лібералів, шанувальників заповітів М. Драгоманова, який завжди дивився на Російську імперію і російську культуру як запуруки цивілізаційного піднесення майбутньої України. Ця ідейна тенденція вправо в українській Галичині була спричинена великою мірою, за спостереженням М.Мудрого, інтелектуальними впливами відомих польських консерваторів,

т. зв. «станьчиків», які переважно концентрувалися у Кракові, але через Львів як столицю краю «Галиція і Льодомерія» активно поширювали свої думки й серед української еліти. До цього кола належали історики й філософи В. Калінка, А. Водзінський, С. Козьмян, М. Бобжинський, С. Тарновський, Ю. Шуйський та ін. «Станьчики» обстоювали традиційні вартощі, розгорнули релігійне візіонерство, показали значимість духовних та моральних імпульсів у історії. Мар'ян Мудрий зазначає: «Для українського суспільства краківські консерватори володіли значною притягальною силою. Насамперед, краківські консерватори тривалий час були в Галичині єдиним угрупованням, яке визнавало українців вагомим політичним чинником у краю, і відповідно до цього, будувало щодо

*Дрогобич. Центральна вулиця
«Плянти» («Корзо»). Поч. XX ст.*

них свою політику; ... воно легітимізувало український рух, робило українців формально рівним гравцем на австрійській політичній сцені. По-друге, «станьчики» демонстрували принципову готовність шукати порозуміння з українцями; визнавали національну життєздатність українства... По-третє, втримували в своїх руках ключові важелі управління Галичиною, мали міцні позиції у Відні; лідери «станьчиків» були яскравими особистостями наукового і політичного світу ...» [13, с. 123].

М. Мудрий стверджує, що «станьчики» мали визначальний вплив на таку колосальну постать, як Андрей Шептицький: «...Р. Шептицький навчався в гімназії св. Анни в Кракові, згодом у Ягеллонському університеті вивчав право, філософію та теологію; відвідував зібрання краківської консерватив-

ної еліти [...] в університеті слухав лекції М. Бобжинського, С. Мадейського» [13, с. 124].

Консервативні ідеї, які почали поширюватися в Галичині від кінця 1890-х рр., стали глобальною антитезою до переможного наступу раціоналістично-матеріалістичних ідей, які приніс до краю наддніпрянець М. Драгоманов двадцять років перед тим, заразивши ними молоде покоління на чолі з І. Франком, М. Павликом, О. Терлецьким, І. Белеєм – надзвичайно активними і талановитими особистостями. Традиціоналістські візії і тлумачення закономірно спонукали галичан до віднайдення глибших основ національного руху, до витворення ширших теоретичних культурологічних програм національного відродження і до пошуку відповідей на питання про геополітичне,

цивілізаційне, понадчасове призначення Галичини.

Право-консервативний фланг галицької політики був заповнений старою генерацією народо-вського руху, яка у 1890-і роки створила нове політичне утворення – Католицький русько-народний союз, який у 1911 році «перереформувався» у Християнсько-супільний союз. Його очолювали О. Барвінський та А. Вахнянин, які інтелектуально явно не встигали за часом. Церква, яка б могла бути підпорою для такого руху, вступала в громадянське життя надто повільно, тому цей фланг на початку ХХ ст. почав «просідати» в тому сенсі, що консервативні, ірраціоналістські, неоромантичні ідеї, які посилено напливали з Європи в річищі кризи ліберально-прогресистської свідомості й ідеології, не було кому підхоплювати в Галичині. Це стало значною проблемою для краю.

Ці ідеї від того ж 1895 року поступово починав брати на озброєння невтомний Іван Франко (див. докладніше про це в дослідженні: [2]). Однак страшна хвороба, яка майже зламала його від 1906 р., зупинила цей процес. Тому праві ідеї перехопили переважно науковці із середовища львівської історичної школи. Найцікавішими і найбільш творчими в цьому напрямку були історики Степан Томашівський, Омелян Терлецький, Іван Кревецький, Богдан Барвінський, Зенон Кузеля. Пізніше, в міжвоєнну добу, деякі з них прилу-

чилися до консервативного гетьманського політичного руху, який творив яскраве інтелектуальне явище.

Другим крилом цього інтелектуального руху стала галицька молодь, яка переважно зосереджувалася довкола молодіжних спортивних та парамілітарних організацій («Січ», «Пласт», «Луг»). Ця молодь породила невдовзі стрілецький рух. Її головним організатором виступив Кирило Трильовський (1864 – 1941), який першим в Галичині захопився спортом, заснував у 1900 р. перше «руханково-пожарне» (спортивно-протипожежне) товариство під назвою «Січ». Згодом «Січі» засіялися краєм як центри згуртування активної та ідейної молоді. В основі організації стало лежала візія про виховання нової національної почуттєвості – в галицькому суспільстві тоді чітко зріла переконаність про потребу якісно нової національної свідомості й характеру. Тож молодіжний рух розростався як програма всеохопної трансформації нації. Найактивнішими діями цього молодіжного руху, який у 1914 р. переріс у військовий, були Володимир Старосольський, Дмитро Катамай, Роман Дашкевич, Михайло Галущинський, Дмитро Вітовський, Василь Кучабський, Степан Шухевич, Левко Лепкий, Іван Чмола, Юліан Охримович, Ростислав Заклинський. Молодіжні товариства видавали низку своїх часописів: «Сокільські вісти» (1908 – 1909), «Вісти з Запорожжя» (1910 – 1914), «Плас-

товий табор», (1914), «Січові вісти» (1912 – 1914).

У 1913 р. саме ця галицька молодь заснувала журнал «Шляхи» – перший український часопис із активістською правою ідеологією. Хоча провідним ідеологом журналу виступив наддніпрянець Д.Донцов, який друкувався в ньому від перших чисел і з великими проблемними статтями, все ж це був передусім галицький інтелектуальний продукт. «Шляхи» стали провідником якісно іншої української преси нової доби: демонстрували стильову мобільність, культурологічну вишуканість і широту, інтелектуальну гостроту, яскравий окциденталізм в ідеях. Тут публікувалися такі відомі автори, як Михайло Лозинський, Ростислав Заклинський, Михайло Яцків, Володимир Бірчак, Микола Голубець, Василь Пачовський, Петро Карманський, Василь Щурат, Степан Балей, Степан Чарнецький, Осип Назарук, Іван Крип'якевич, Ярослав Гординський.

Водночас українство в Галичині наштовхується на початку ХХ ст. на нові виклики з боку польського суспільства. Ще від кінця 1880-х рр. почала формуватися ідеологія польських націонал-демократів, яка мала виразне великодержавницьке і шовіністичне забарвлення. Її провідниками були Роман Дмовський, Людвік Поплавський, Зигмунт Балицький. Вже у 1893 р «ендеки» створили «Національну лігу» і Союз польської молоді «Зет», які повели активну організаційну

й політичну роботу в польському соціумі Королівства Польського, тобто в центральній, підросійській Польщі. У цьому регіоні поляки перебували у набагато гострішій національній конкуренції, аніж на теренах Австро-Угорщини, бо зазнавали відкритих утисків з боку Російської імперії й постійно відчували наступ німецького світу з боку Пруссії. Відповідно, ідеологія націонал-демократів була вельми агресивною, такою вона й розвивалася в Галичині. Від 1895 р. у Львові почав виходити впливовий орган націонал-демократів «Przeгляд Wszepolski». Організаційно «ендеки» в Галичині оформилися у 1904–1905 роках і відчутно посунули в політикумі домінуючих перед тим польських консерваторів, які принаймні визнавали право українців на окреме національне життя. Натомість польські націонал-демократи проповідували ідею повної асиміляції «русинів» і відновлення Польщі в кордонах, які б охоплювали землі, де поляки етнічно переважали. Закономірно, що простір Галичини, аж по Збруч, розглядався таким, що мав бути поглинутим польським духом і культурою. Водночас «ендеки» вважали, що українці Наддніпрянщини є в національному плані дуже слабкими і невдовзі будуть цілком асимільовані Росією. Це підвело їх до думки, що передусім треба домовлятися з Росією і будувати майбутню польську державу на порозумінні з нею щодо спільного поділу українських і білоруських етнічних

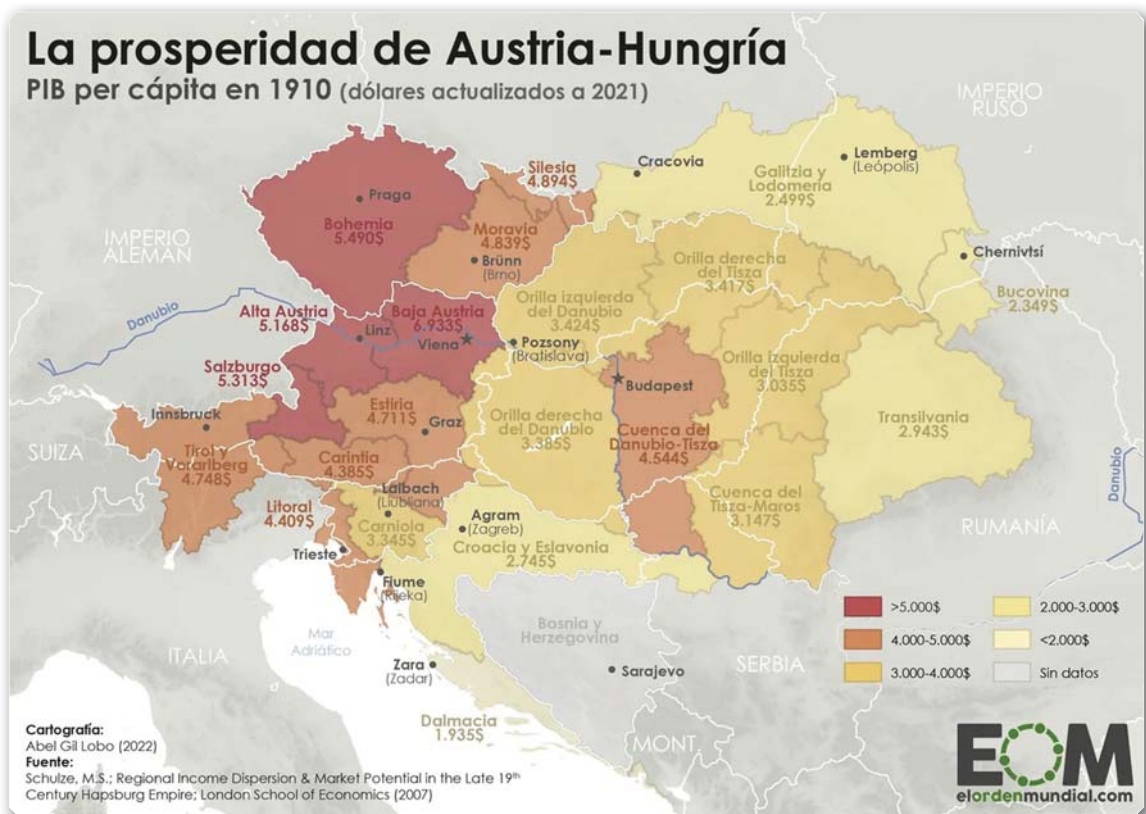

Іван Франко на подвір'ї у Михайла Грушевського. Поч. XX ст.

земель. Найголовнішим своїм ворогом вони вважали Прусію, яка як нація і держава тоді переживала свій великий фурор і впевнено поглинала-асимільовувала польські етнічні терени на заході: в Силезії (Шльонську), на Познаньщині, на Помор'ї. Ця німецька сила, яка впевнено захоплює польський простір, сила майже містична, невідворотна дуже яскраво описана в знаковому творі тодішньої польської літератури – повісті Болеслава Пруса «Форпост» (1886).

Нове польське згуртування в Галичині й наступальність 1890-х років, закономірно, викликали відповідні трансформації в політичному світогляді українства. Відповідно, не тільки в політичній українській

публіцистиці, а й у літературній критиці і літературознавстві з'явилися нові націософські акценти й тенденції. Замість позитивістсько-соціалістичної налаштованості на вибудування оптимістичної візії прогресу, раціональної програми соціальних і культурних змін у кінці XIX ст. до української галицької культурної еліти поступово приходить свідомість того, що змагання за національні ідеали й пріоритети лише починається, що образ прогресистського «царства наукової спланованості й соціальної гармонії» дещо віддаляється і навіть розвіюється, натомість перед нацією постають нові виклики та проблеми. І відповіді на ці виклики і проблеми вартує

Мапа Австро-Угорської імперії 1920 р. Дохід на душу населення.

шукати в глибинах національних і культурних традицій, в ірраціональних таїнах національного буття. Найбільший розум галицького українства, Іван Франко, на порозі нового віку, підводячи підсумки віковому минулому, з гіркотою і мудрою відвертістю зауважив: «Люди починають переконуватися, що само багатство, сама наука, сама штука не може дати чоловікові повного щастя. Наскільки чоловік може бути щасливим у житті, він може се тільки в співжитті з іншими людьми, в родині, громаді, нації [письмівка моя. – О. Б.]. Скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу; без

неї все інше буде лише мертве тіло без живої душі в ньому.

...Поступ цілої людськості – се величезна і дуже складна машина. Вона порушується силою, на яку складаються тілесні й духовні сили всіх людей на світі... Як у цілій природі, так і в розвою людства керму держать два могутні кондуктори, тоті самі, яких пізнав Йоган Гете, а то *голод і любов*. Голод – се значить матеріальні і духові потреби чоловіка, а любов – се те чуття, що здружує чоловіка з іншими людьми. Людського розуму в числі тих кондукторів нема і, певно, ще довго не буде» [20, с. 345-346]. Цей антипозитивістський пасаж засвідчував кардинальну світоглядну еволюцію в цілому поколінні, показував,

що ідеологічні візії українського вольового націоналізму щойно тільки починають розгортатися. Нагалаємо, що ці думки зі статті «Що таке поступ?» були записані в 1903 р.

Власне, творча зупинка найбільшого генія Галичини – Івана Франка – стала фатальною подією для всього краю і навіть всієї української нації. Аналізуючи його головні історіософські, публіцистичні, культурологічні праці останніх років («З остатніх десятиліть XIX віку», «Поza межами можливого», «На склоні віку», «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» та ін.), цілком можна зробити висновок, що світоглядно він еволюціонував до основ ірраціоналістичних філософських ідей. Тільки він міг здійснити той світоглядний переворот, якого так жадала молода Галичина, міг стати ідейно-світоглядним батьком стрілецького покоління. Та не судилося. Фатум виявився сильнішим за волю й здоров'я цієї виняткової людини.

Загальні успіхи українського національного руху в Галичині напередодні Першої світової війни були значними й українці от-от могли здобути перевагу над польською домінантою, оскільки кожні нові вибори до Галицького крайового сейму показували, що українська електоральна мобілізованість – та цілеспрямованість впевнено наростала. У націєсофському та політологічному сенсах суспільно-культурна ситуація в Галичині на межі XIX – XX ст. продемонструвала, що

в одному українському регіоні національному рухові вдалося досягнути такого рівня громадянської мобілізованості та культурного піднесення, який перетворював цей регіон на велетенський генератор та потужне динамо націєтворчих процесів для всього українського народу, який проживав далеко за його межами, в просторі Російської імперії.

У цивілізаційному вимірі Галичина була включена тоді в простір Середньої Європи, її моделі соціо-культурної самоорганізації наблизилися до відповідних зразків інших народів цього макрорегіону. Тому надалі в ході наступних окупацій краю Росією як типовою східноєвропейською, поствізантійською цивілізацією (в період 1914 – 1916 років, 1939 – 1941 років, 1945 – 1990 років) Галичина виявилася для неї тим «неперетравлюваним» геокультурним, суспільним «каменем непоступливості», який продовжував виконувати свої функції націєтворчого генератора й динама навіть в умовах цілковитої ідейної та інформаційної блокади з боку цієї цивілізації.

Висновки. Формування на межі XIX – XX ст. «Галицького П'ємонту» стало вирішальним фактором в історії української нації і Європи. Цей культурно-ідеологічний процес не тільки зупинив масштабну і всеохопну русифікацію українського народу, а й створив підґрунтя для зростання фактору Галичини в міжвоєнний період, передусім завдяки розвитку правої, героїко-ідеа-

лістичної ідеології стрілецтва, коли цей край став грандіозним бастионом зміцнення й розростання українського вольового націоналізму. Вже в цій новій якості Галичина породила найвойовничіший і найупертіший політичний рух опору московському тоталітаризму та імперіалізму – феномен УВО-ОУН-УПА. А це, своєю чергою, стало глобальною причиною ослаблення наступальної сили сталінського СРСР та завдання йому ідейних ударів: весь світ побачив, що в самому епіцентрі геополітично надважливого для Москви простору, в Україні, існує велетенський антикомуністичний рух, який вона не могла здолати протягом 10 років (до 1955-го року, коли збройний рух УПА був в основному вгамований). Це суттєво зміцнило моральний дух та

протимосковську налаштованість в усіх країнах Середньої Європи – від Югославії до Польщі, – яким протягом 1945 – 1948 років були насильницьки накинута Москвою комуністичні режими. Приклад героїчних українців вселяв віру серед народів цього простору в тому, що з тоталітарною системою можна боротися і навіть мати значні успіхи в її ураженні та дискредитації. Відтак антикомуністичні масові виступи почалися в країнах Середньої Європи вже у 1956 році (в окупованій Москвою Східній Німеччині, т. зв. НДР, в Польщі, Угорщині). Далі ці виступи мали спорадичний, але системний характер і зміст, тривали десятиліття і закінчилися після 1990 року повсюдним поваленням комунізму та розпадом Советського союзу.

Список використаних джерел

1. Баган О. Загадки топосу і націософські інтенції у романі Івана Франка «Перехресні стежки»: До проблеми літературної географії твору. «Дивослово». 2016. № 7. С. 36-41.
2. Баган О. Культурологічна і націософська проблематика в літературознавчих студіях Івана Франка (Пізній період творчості: 1895 – 1907 рр.). Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка. 2021. 212 с.
3. Благий В. Структура та викладацький склад вищих шкіл Львова на початку ХХ ст. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Львів, 2000. Випуск 35-36. с. 207-220.
4. Возняк М. Історія української літератури: У 2-х книгах. Львів: Світ, 1994. Книга 1. 590 с.
5. Горинь В. Іван Франко і Леся Українка: Відомий епізод «непорозуміння між своїми». Львів: Інститут українознавства, 1998. 92 с.
6. Грушевський М. Із польсько-українських стосунків Галичини // *Idem. Твори: У 50-ти томах*. Львів: Світ, 2002. Том 1: *Суспільно-політичні твори (1994 – 1907)*. С. 485-527.
7. Грушевський М. На порозі століття (Присвячено перемиській українсько-руській громаді) // *Idem. Твори: У 50-ти томах*. Львів: Світ, 2002. Том 1: *Суспільно-політичні твори (1994 – 1907)*. С. 208-216.
8. Грушевський М. Український П'ємонт // *Idem. Твори: У 50-ти томах*. Львів: Світ, 2002. Том 1: *Суспільно-політичні твори (1994 – 1907)*. С. 444-448.
9. Ільницький М. Під вогнем і смерчем (1939 – 1944) // *Idem. Драма без катарсису: Літературне життя Львова*. Львів: Місіонар, 1999. С. 74-134.
10. Когут З. Розвиток малоросійської самосвідомості і українське національне будівництво // *Idem. Коріння ідентичності: Студії з ранньомодерної та модерної історії України*. Київ: Критика, 2004. С. 80-101.
11. Липа Ю. Бій за українську літературу. Варшава, 1935. 152 с.
12. Мисак Н. Українська інтелігенція в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: до питання взаємовідносин з владою. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут українознавства, 2013. Випуск 23. С. 493-508.
13. Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей). *Вісник Львівського університету: Серія історична*. Випуск 38. Львів, 2003. С. 115-147.
14. Оглоблин О. Люди старої України. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1959. 328 с.
15. Пахолків С. Українська інтелігенція в Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів: Піраміда, 2014. 612 с.
16. Плохій С. Козацький міф: Історія й націєтворення в епоху імперій. Харків, 2018. 400 с.
17. Тарнавський О. Літературний Львів: 1941 – 1944 рр. Спомини. Львів: Просвіта, 1995. 153 с.
18. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів: Світ, 2016. 412 с.
19. Франко І. З остатніх десятиліть ХІХ віку // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах*. Том 31. Київ: Наукова думка, 1981. С.471-530.
20. Франко І. Що таке поступ? // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах*. Том 45. Київ: Наукова думка, 1986. С. 300-348.
21. Цегельський Л. Русь-Україна і Московщина-Росія: Історико-політична розвідка. Львів: Априорі, 2007. 103 с.
22. Шлемкевич М. Галичанство. Львів. 1997. 104 с.

References

1. Bahan O. Zahadky toposu i natsiosofski intentsii u romani Ivana Franka «Perekhresni stezhky»: Do problemy literaturnoi heohrafii tvorui. «Dyvoslovo». 2016. № 7. S. 36-41.
2. Bahan O. Kulturolohichna i natsiosofska problematyka v literaturoznavchykh studiiakh Ivana Franka (Piznii period tvorchoosti: 1895 – 1907 rr.). Drohobych, 2021. 212 s.
3. Blahyi V. Struktura ta vykladatskyi sklad vyshchych shkyl Lvova na pochatku KhKh st.. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seriiia istorychna. Lviv, 2000. Vyp. 35–36. S. 207-220.
4. Vozniak M. Istoriia ukrainskoi literatury: U 2-kh knyhakh. Lviv: Svit, 1994. Knyha 1. 590 s.
5. Horyn V. Ivan Franko i Lesia Ukrainka: Vidomyi epizod «neporozuminnia mizh svoimyu». Lviv: Instytut ukrainoznavstva, 1998. 92 s.
6. Hrushevskiyi M. Iz polsko-ukrainskykh stosunkiv Halychyuny // *Idem. Tvory: U 50 t*. Lviv:

Svit, 2002. T. 1: *Suspilno-politychni tvory (1994 – 1907)*. S. 485-527.

7. Hrushevskiy M. Na porozi stolittia (Prysviacheno peremyskii ukrainsko-ruskii hromadi) // Idem. *Tvory: U 50 t.* Lviv: Svit, 2002. T. 1: *Suspilno-politychni tvory (1994 – 1907)*. S. 208-216.

8. Hrushevskiy M. Ukrainskyi Piemont // Idem. *Tvory: U 50 t.* Lviv: Svit, 2002. T. 1: *Suspilno-politychni tvory (1994 – 1907)*. S. 444-448.

9. Ilnytskyi M. Pid vohnem i smerchem (1939 – 1944) // Idem. *Drama bez katarsysu: Literaturne zhyttia Lvova.* Lviv: Misionar, 1999. S. 74-134.

10. Kohut Z. Rozvytok malorosiiskoi samosvidomosti i ukrainske natsionalne budivnytstvo // Idem. *Korinnia identychnosti: Studii z rannomodernoï ta modernoi istorii Ukrainy.* Kyiv: Krytyka, 2004. S. 80-101.

11. Lypa Yu. Bii za ukrainsku literaturu. Warszawa, 1935. 152 s.

12. Mysak N. Ukrainska intelihentsiia v Halychyni naprykintsi XIX – na pochatku XX st.: do pytannia vzaiemovidnosyn z vladoiu. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist.* Lviv: Instytut ukrainoznavstva, 2013. Vyp.23. S. 493-508.

13. Mudryi M. Formuvannia novochasnoi natsionalno-politychnoi kultury ukrainskoho suspilstva Halychyny (problema zovnishnikh modelei). *Visnyk Lvivskoho universytetu: Serii istorychna.* Vyp. 38. Lviv: LNU im. I. Franka, 2003. S. 115-147.

14. Ohloblyn O. *Liudy staroi Ukrainy.* Monachium: Dniprova khvyliya, 1959. 328 s.

15. Pakholkiv S. *Ukrainska intelihentsiia v Gabsburzkii Halychyni: osvichena verstva y emansypatsiia natsii.* Lviv: Piramida, 2014. 612 s.

16. Plokhii S. *Kozatskyi mif: Istoriia y natsiietvorenna v epokhu imperii.* Kharkiv 2018. 400 s.

17. Tarnavskiy O. *Literaturnyi Lviv: 1941 – 1944 rr.* Spomyny. Lviv: Prosvita, 1995. 153 s.

18. Telvak V., Pedych V. *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho.* Lviv: Svit, 2016. 412 s.

19. Franko I. *Z ostatnikh desiaty lit XX viku* // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* T. 31. Kyiv: Naukova dumka, 1981. S. 471-530.

20. Franko I. *Shcho take postup?* // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* T. 45. Kyiv: Naukova dumka, 1986. S. 300-348.

21. Tsehelskyi L. *Rus-Ukraina i Moskovshchyna-Rosii: Istoryko-politychna rozvidka.* Lviv: Apri-ori, 2007. 103 s.

22. Shlemkevych M. *Halychanstvo.* Lviv, 1997. 104 s.

Oleh BAHAN

<https://orcid.org/0000000284140670>

*candidate of philological sciences,
associate professor of the department
of Ukrainian literature and literary theory
Drohobych State Pedagogical University
bahan.o59@gmail.com*

THE FORMATION OF GALICIA AS A LANDMARK REGION IN ETHNO-CULTURAL AND CIVILIZATION-GEOPOLITICAL ASPECTS

The problem of the formation of the “Galician Piedmont” at the end of the 19th century is investigated as the maturation of the phenomenon of global transformation of the entire Ukrainian socio-political and cultural space. The description of the generation of cultural figures who organized the first successes of the nation-building process in the region is given. The deeper, mental features of the Galician historical progress are explained. The problem of two «civilizational ellipses» – Trans-Dnipro and Western Ukrainian – which determined the specificity of Ukraine for centuries is highlighted. It is proven that since the Middle Ages, Western Ukraine, and Galicia in particular, was formed under the distinct influence of Central Europe. An analysis of the main reasons and foundations of the accelerated development of Ukrainian Galicia, when the Ukrainian national movement managed to create qualitative forms of growth, was made. The historical weight of the ideological reorientation of the Ukrainian movement from left, social-democratic principles to right, national-democratic principles is assessed. Conclusions have been made about the global significance of the formation of the “Galicia Piedmont”, which has become a factor on the scale of the entire Central-Eastern Europe.

Keywords: Culture, Galicia, Central Europe, Galician parties, ideologies, press, shooting.